

Ибрахим Тепић

ШКОЛОВАЊЕ ЂАКА И СТУДЕНАТА ИЗ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У РУСИЈИ ОД 50-ИХ ДО 70-ИХ ГОДИНА XIX ВИЈЕКА

Циљ овог кратког саопштења је да укаже на једно досад мало истраживано подручје културне и политичке историје Босне и Херцеговине XIX вијека — питање школовања ученика и студената у руским школама и на универзитетима. При томе нисмо поставили себи у задатак да проблем доведемо до краја. То би захтијевало шира истраживања. Сви они ђаци и студенти који су се школовали у Русији имали су своју судбину, али и своја политичка увјерења стечена за вријеме школовања, или под утицајем конкретних друштвено-економских и политичких односа средине у којој су живјели и радили. Овдје желимо да на основу доступних података, до којих смо дошли приликом ширих истраживања у совјетским архивима, упозоримо на правце у којим се кретало школовање омладине из Босне и Херцеговине у руским школским институцијама.

Питање школовања младића из југословенских земаља у руским школама и на универзитетима у другој половини XIX вијека до сада је мало заокупљао пажњу истраживача. У том погледу, истраживања о руским ђацима и студентима из Босне и Херцеговине још више заостају. Изузетак представљају само поједине личности. Школовање у Русији и идејно-политичку оријентацију Васе Пелагића детаљно је обрадила совјетска историчарка Д. Ф. Поплико.¹⁾ Живот и рад Јована Пичета, једног од првих ђака из Босне и Херцеговине, освјетлио је у посебном раду професор Историјског факултета МГУ (Москва) В. Г. Карасјев.²⁾

¹⁾ Д. Ф. Поплико, *Васа Пелагич и Русија*. Из историје српске револуционарне мисли, Москва 1983.

²⁾ В. Г. Карасев, И. Х. Пичета (1844—1920), *Славјане в эпоху феудализма*. К столетию академика В. Н. Пичета. Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва 1980, 135—149.

Иако је од раније постојала пракса упућивања на школовање појединаца, припадника православне вјере из јужнословенских земаља (из Црне Горе од средине XVIII, а из Србије од 40-их година XIX вијека), масовније и организованије прихватање младића из крајева под османском влашћу услиједило је тек након руског пораза у кримском рату (1853—1856).³⁾ У оквирима нове источне политике, Русија је усвојила концепцију и израдила програм прихватања омладине из јужнословенских земаља на школовање у Русији. Још почетком 1857. године, руски цар и влада су се изјаснили и дефинисали циљеве у вези с овим школовањем. Ти ставови су наведени у извјештају министра иностраних послова А. М. Горчакова, поднесеном цару Александру II 19. јануара 1857. године.⁴⁾ Из тог извјештаја може се закључити да је иницијатор идеје о потреби изналагања могућности школовања младића из словенских земаља био сам Александар II. Према тој концепцији, кадрови школовани у Русији били би упућивани на рад у своје земље, што би свакако значило јачање руског и православног утицаја у тим покрајинама. У свом реферату Горчаков је извјештавао цара да је затражена претходна информација Главног царског штаба за питање војног образовања, затим Министарства просвјете и Ресора за вјерско образовање о расположивим капацитетима за школовање. На основу прикупљених извјештаја Горчаков је сумирао податке: 1. У Другом кадетском корпусу постоји 10 мјеста; 2. На рачун «духовних школских капитала» могуће је примити на школовање 75 васпитаника, рачунајући да на сваког од њих треба годишње утрошити 147 рубаља. Ти ђаци могу се школовати у богословијама у Одеси, Кијеву, Харкову, Москви, Петрограду и Казању; 3. Министарство просвјете је извијестило да нема таквих средстава.⁵⁾ На основу наведених података Горчаков је закључио да је и без државних издатака могуће примити на школовање 85 васпитаника из јужнословенских земаља. Истовремено је предлагао да Министарство просвјете на свој рачун прими 10 васпитаника. И Министарство иностраних послова би у случају потребе примило извјестан број људи на рачун студената у Институту источних језика. Горчаков је предлагао да Министарство иностраних послова преузме на себе трошкове доласка и повратка ученика и студената који би се школовали у Русији, а у те сврхе користио би се остатак назначених средстава за «азијске посланике». Да би увјерио цара у исправност одлуке о школовању младих Сло-

³⁾ В. Н. Коидратјева, *Русская помощь Боснии и Герцеговине в деле народного образования в 50—70-е годы XIX в.*, *Культура народов Балкан в новое время*, Балканские исследования, вып. 6, Институт славяноведения и балканистики АН СССР, Москва 1980, 232.

⁴⁾ *Архив внешней политики России Москва (АВПР)*, фонд (ф.) Главный архив (ГА) I—I, 1857 г., дело (д.) А. М. Горчаков — царю, 19 января 1857, л. 14—17.

⁵⁾ Исто, л. 14.

вена у руским школама, Горчаков је подвлачио да је »мисао о образовању јужнословенске омладине у Русији поникла давно; још ју је импаторица Катарина II настојала остварити.«⁶⁾

Самом пројекту Горчаков је придавао изузетан значај, али није сматрао да у те сврхе одмах у почетку треба ангажовати средства из државне благајне. Он је предлагао да се прво искористе постојећи капацитети у школама у виду експеримента. Тек након тога, по његовом мишљењу, у школовање Јужних Словена у Русији треба увести неки систем. У Горчаковљевом пројекту било је предвиђено да се на школовање у Русији узимају искључиво припадници православне вјере, укључујући и Грке. При пријему на школовање министар је предвидио посебна правила за избор васпитаника. Та правила су требали да имају руски конзули у османској Турској и да их се придржавају приликом одабирања ученика и студената. Политичке циљеве оваког избора ученика Горчаков је јасно дефинисао у реченици: »Пријем ових младића могао би служити као награда за приврженост њихове фамилије Русији.«⁷⁾ Конзуловим избором кандидата не би било завршено предлагање. О сваком кандидату требало је да буду обавијештени Министарство иностраних послова и сам цар. Услед ограничености средстава, Горчаков је предвидио ублажавање критерија на пријемним и завршним испитима у војним и другим школама, уз предвиђање да младићи из јужнословенских земаља буду смјештени у посебан разред, као што је то учињено с тројицом Црногораца у Другом кадетском корпусу. Горчаков је дефинисао и циљ образовања младића из јужнословенских земаља у Русији. Он се састојао у »укоријењивању у њима безусловне предности православној нашој вјери и чврстим правилима морала.«⁸⁾ Александар II је у основи одобрио план свог новог министра спољних послова. Али, истовремено није одбио приједлог Синода да се за школовање младића са Блиског истока издвоји сума у износу од 11.025 рубаља.

На основу овако замишљеног плана образовања младића из јужнословенских земаља није тешко препознати планове А. М. Горчакова, који је своју источну политику градио на дугорочним основама. Истовремено је из овог плана могуће препознати коријене будућег организованог славјанофилског покрета, који ће се у потпуности уклопити у Горчаковљев пројект, дајући му само шире друштвене димензије одвојене од државе, али у исто вријеме и помажући долазак младића из балканских земаља с потпуно истим циљем.

⁶⁾ Исто, л. 15—15.

⁷⁾ Исто, л. 16.

⁸⁾ Исто, л. 16.

Долазак првог руског конзула А. Ф. Гиљфердинга у Босну и Херцеговину управо се временски подударало с разрадом плана руске владе о начину примања на школовање младића из балканске Турске. Зато се он паралелно са акцијом помагања босанскохерцеговачких цркава, манастира и школа⁹⁾ ангажовао и на провођењу одлука владе око одабирања младића за школовање у Русији.

Акција око укључења босанскохерцеговачких младића у руске школе нешто је временски каснила у односу на остале јужнословенске земље (Бугарску, Србију и Црну Гору), а била је највјероватније везана за успостављање и функционисање конзулата у Сарајеву.¹⁰⁾ У октобру 1857. године, А. Ф. Гиљфердинг је извјестио Ј. П. Ковалевског, директора Азијског департамента Министарства иностраних послова, да је посредством генералног конзула у Дубровнику П. Н. Стремоухова добио допунске инструкције Министарства иностраних послова око отпремања »одређеног броја младих истовјерних нам Словена за образовање у нашим школским институцијама«. На основу тих инструкција конзул је процијенио да у Босни и Херцеговини има доста младих људи који, немајући могућности да се школују у својој домовини, желе да искористе расположење руске владе и цара и зато се често обраћају конзулату молбама да буду примљени у руске школе.¹¹⁾ Гиљфердинг је предлагао да се већ наредног прољећа у Русију упути група од 10—12 ученика старости од 10—14 година који су претходно завршили основну школу. Конзул је обећавао да би избор ових ученика био обављен пажљиво како према способностима и понашању ученика, »тако и по квалитетима њихових родитеља«, о чему би детаљно било упознато Министарство иностраних послова.¹²⁾ Гиљфердинг је сматрао да би за долазак ових ученика у Русију било неопходно обезбиједити адекватну пратњу. За испуњење тог задатка он је предвидио јефимера мостарске цркве Прокопија Чокорила, који се, према његовом увјерењу, одликовао узорним моралом и »преданошћу православљу и Русији«. Чокорило би имао задатак да ученике допрати у Русију и да по одобрењу Синода настави прикупљање милостиње за херцеговачке цркве и манастире. Конзул је био увјерења да је најпогоднија марш-рута за путовање

⁹⁾ Ибрахим Тепић, *О присуству руске књиге у Босни и Херцеговини 50-их и 60-их година XIX вијека и отварање вилајетске штампарије*, Преглед, год. LXXI, бр. 4, Сарајево, 1981, 481—498.

¹⁰⁾ *Освободитељна борба народова Боснии и Герцеговины и Россия 1850—1864*, Документи, Москва 1985, док. 25, стр. 84, нап. I.

¹¹⁾ Исто, 83; Усп. АВПР, Посольство в Константинополе (ПК), 1857, д. 2321, А. С. Ионин — Е. П. Ковалевскому, Сараево, 29 июля (10 августа) 1857, л. 34—36.

¹²⁾ *Освободитељна борба народова Боснии и Герцеговины...*, док 25, стр. 83.

ове групе пут преко Сарајева до Београда, одакле би се паробродом пребацила до Одесе. Одатле би ученици били распоређени према одредбама Министарства. Он је предложио и нека мјеста гдје би ученици из Босне и Херцеговине могли бити упућени на школовање. С обзиром на климатске услове, сматрао је подобне само градове јужне Русије и Кијева. То се посебно односило на ученике из Херцеговине. По овом мишљењу, ученици из Босне могли би бити упућени и у московске школе, »али би петербуршка клима малишанима пријетила сигурном смрћу.«) У односу на врсту школе, Гиљфердинг је био мишљења да ученици из Босне и Херцеговине треба да буду упућивани највише на богословије. Услјед »политичког положаја« Босне и Херцеговине сматрао је да ове ученике не треба упућивати у било какве војне школе. Сматрао је врло корисним ако би 3 до 4 ученика који не би изразили склоност за свештенички позив били уписани у неку од руских гимназија, с циљем да након тога заврше неки од универзитета. Према истој процјени, ни један од ученика не би био у могућности да сам плати путне трошкове, нити да се издржава за вријеме школовања. Зато је предлагао да у складу са инструкцијама цијелој групи буду плаћени путни трошкови. За путовање групе од 12 ученика и пратиоца Чокорила до Одесе предвидио је трошкове у износу од 300 дуката.¹⁴⁾

Приједлог Гиљфердинга о слању 10 до 12 ученика у Русију Ковалевски није у потпуности прихватио. На његов извјештај ставио је примједбу да би одлазак великог броја ученика одједном изазвао подозрење османских власти. Зато је одобрио одлазак само четворице ученика и П. Чокорила и то без консултовања османских власти.¹⁵⁾

Реализација слања групе ученика у Русију извршена је према програму у прољеће наредне, 1858. године. Средином марта, Министарство иностраних послова наредило је посланику у Цариграду да конзул у Сарајеву изда пасоше четворици младића (Никола Билић, Серафим Говедарица и Јован Пичета из Херцеговине и неки Остојић из Сарајева), одређеним за школовање у Русији, с назнаком да се ради о картама за путовање.¹⁶⁾ Када је конзул у Сарајеву Е. Р. Шчулепников већ добио 100 дуката за путне трошкове ове групе, која је требала да се школује у Одеси,¹⁷⁾ Синод је одлучио да се, уз лично одобрење цара, дозволи да Прокопије Чокорило »прати младиће који ће бити упућени из Босне и Херцеговине«, с тим да му се одобрава да током

¹³⁾ Исто, стр. 84.

¹⁴⁾ Исто.

¹⁵⁾ Исто.

¹⁶⁾ АВПР, ПК, 1858, д. 2322, л. 28.

¹⁷⁾ АВПР, ПК, 1858, д. 2046, Е. Р. Шчулепников — А. П. Бутеневу, Мостар, 24 априла 1858, л. 53.

једне године прикупља милостињу у Русији у корист херцеговачких цркава.¹⁸⁾ Ова група је кренула из Сарајева 3. маја 1858. По писању самог Чокорила, путовање до Београда обављено је на коњима и трајало је 15 дана, одакле су до Одесе ишли бродом током слjedeћих 9 дана.¹⁹⁾

У акцију слања младића на школовање у Русији укључио се и настојник руске цркве при посланству у Бечу, прота, М. Ф. Раевски, након што му се обратила сарајевска црквено-школска општина, молећи га да помогне око примања на школовање »троје или четворо дјеце«. Сличну молбу су му упутили и хришћани из Ливна, тражећи да једно 13-годишње сироче буде примљено на школовање у Русији.²⁰⁾ И ове захтјеве Раевског усвојио је Синод, па је већ крајем љета 1858, конзул Е. Р. Шчулепников писао начелнику руске мисије у Цариграду А. П. Бутењеву да је добио 100 дуката за отпремање у Русију тројице младића из Сарајева и једног из Ливна. Конзул се жалио што није био у могућности да ову групу пошаље прије, пошто је с њом требало да путује и Мостарац Јефто Оборина. С обзиром на то да је Шчулепников морао да отпутује у Мостар, наредио је секретару А. С. Јонину да отпремање ове групе ученика обави на исти начин како је то учињено са групом коју је предводио П. Чокорило.²¹⁾ Десетак дана касније, Јонин се обратио Бутењеву, извјестивши га да је, у складу с наређењем Шчулепникова, у Београд отпремио четворицу младића упућених на школовање у одеској богословији. То су били из Сарајева: Никола Спахић, Атанасије Батинић и Димитрије Богећевић, а из Херцеговине Христовор Миленковић. С овом групом путовао је и младић Јефтан Оборина, упућен на школовање у Москву, у Институт источних језика. Ову групу је до Београда требало да прати директорица прве женске школе у Сарајеву, Стака Скендерова. Међутим, усљед гласина које су кружиле међу сарајевским трговцима да се Скендерова спрема да буни Посавину и да затим путује у Русију, Јонин се одлучио да ову групу ученика прати један од Сарајлија.²²⁾ Ученицима је била обезбијеђена карта у виду пасоша, издата од стране руског конзулата у Сарајеву. Пред полазак, Јонин им је на рачун конзулата купио одјећу, а новац за пут у износу од 130 дуката запечатен је предао Обо-

¹⁸⁾ Централный государственный исторический архив СССР (ЦГИА) Ленинград, ф. 797, опись (оп.) 27, единица хранения (ед. хр.) 410.

¹⁹⁾ Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины... док. 108, стр. 215.

²⁰⁾ ЦГИА СССР, ф. 797, оп. 28, ед. хр. 382, л. 7.

²¹⁾ АВПР, ПК, 1858, д. 2046, Е. Р. Шчулепников — А. П. Бутеневу, Мостар, 28 августа 1858, л. 67—67'.

²²⁾ Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины... док. 95, стр. 201.

рини, као одраслијем са задатком да их преда руском генералном конзулу у Београду, пуковнику М. Р. Милошевићу, оставивши им 20 дуката за издржавање до доласка у Београд.²³⁾

Питањем отпремања младића на школовање у Русији бавио се и митрополит Михајло. Као човјек који је од самог почетка био врло близак славјанофилима и лични познавалац највећег броја припадника славјанофилских комитета, Михајло је уз помоћ Раевског и низа познаника у Русији битно утицао на отпремање на школовање већег броја младића из Босне и Херцеговине. Његовим посредовањем у Русију је био упућен и Васо Пелагић.²⁴⁾

И поред таквог ангажовања, број људи из Босне и Херцеговине који су школовани у Русији није био велики и далеко је заостајао за другим словенским областима, на примјер Србијом или Бугарском.²⁵⁾ У времену од 1857. до 1869. године, у руским школама стицало је образовање само 19 људи из Босне и Херцеговине. Од тога је из Босне било 8 (Димитрије Богичевић, Никола Спахић, Тано Батинић, Василије Пелагић, Петар Митровић, Деспот Деспотовић, Петар Вацатић и Стефан Јовановић), а из Херцеговине 11 (Јово Дреч, Јефто Оборина, Никола Билић, Јован Пичета, Стево Говедарица, Јово Милинковић, Димитрије Дучић, Јово Перовић, Петар Србић, Лука Иванишевић и Ђорђе Бабић).²⁶⁾ Према једном писму руског вицеконцула у Мостару, Ј. П. Славољубова, секретару Одеског славјанског комитета, Митровићу, из маја 1873, види се да је и након 1869. настављено слање ученика и студената у Русију. Поред имена која је набројао конзул А. Н. Кудрјавцев, помињу се из Херцеговине још: Симо Дамјановић, Стојан Војновић, Ђорђе Филиповић, Јово Љевава, Ристо Миленковић и Илија Говедарица.²⁷⁾

На основу нама расположиве грађе није могуће установити које су школе, односно факултете похађали младићи из Босне и Херцеговине. Када је ријеч о универзитетском образовању, треба подвући да су се студенти из Босне и Херцеговине највише школовали на Московском универзитету, Кијевској ду-

²³⁾ Исто.

²⁴⁾ Д. Ф. Поплыко, н. д.

²⁵⁾ Н. А. Попов, *Краткий отчет о десятилетней деятельности (1858 — 1868) Славянского благотворительного комитета в Москве, 1871, Исти, Из истории Славянского благотворительного комитета в Москве, Москва 1872, вып II.* (Један од значајних задатака славјанских комитета било је организовање и помагање школовања младића из јужнословенских земаља. Неколико професора Московског универзитета и истакнутих људи Московског славјанског комитета (напр. А. С. Хомјаков) организовали су 1859. године на Универзитету Друштво за обучавање словенске омладине.)

²⁶⁾ АВПР, ПК, 1870, д. 2332, А. Н. Кудрјавцев — Н. П. Игњатјеву, Сарајево, 5 децембра 1870, л. 6.

²⁷⁾ В. Н. Кондратјева, *Русская помощь...*, 233.

ховној академији, Медицинској академији у Петербургу и на Одеском (Новороссијском) универзитету. За већину студената нисмо у могућности утврдити да ли су завршили студије. Зна се, на примјер, да су Јовановић, Оборина и Билић умрли у Русији. Неки су се оженили и остали у Русији. Тако је Јован Пичета из Мостара (отац касније чувеног слависте и совјетског академика и оснивача Катедре за историју Јужних и Западних Словена Историјског факултета Московског државног универзитета »М. В. Ломоносов« и Института славистике и балканистике Академије наука СССР, Владимира Ивановича Пичете (1878—1947), након завршетка Херсонске богословије завршио Кијевску духовну академију (1867) и касније постао ректор прво Витебске (1888) а затим и Полтавске (1890) богословије.²⁸⁾ Судбина већине студената и ученика била је непозната и самом руском конзулату у Сарајеву. За Николу Спахића Кудрјавцев је знао да је искључен из Кијевске академије и да је радио као учитељ у сарајевској мушкој православној школи.²⁹⁾ За Димитрија Дучића се зна да је по наређењу министра просвете И. Дељанова, 1868. полагао пријемни испит на правном факултету (административни смјер)³⁰⁾ и да се вратио из Русије прије завршетка школовања и умро у Србији.³¹⁾ Илија Говедарица и Петар Миљанић су крајем љета 1870. године тражили да се на државни рачун школују у Русији. Обојица су били из Невесиња. У Београду су завршили гимназију одличним успјехом. Како су потицали из сиромашних породица, за вријеме школовања у Београду примали су стипендију српске владе. Њихову кандидатуру вршилац дужности руског конзула у Сарајеву је топло препоручивао директору Азијског департамента Министарства иностраних послова П. Н. Стремоухову.³²⁾ Не знамо да ли је Миљанић био примљен на студије у Русији, али се зна да је Говедарица студирао на Универзитету у Одеси.³³⁾

Јово Дреч је једно вријеме студирао на Медицинско-хируршкој академији. Године 1868. он се обраћао ректору Петербуршког универзитета, тражећи да му се одобри упис на прву годину природњачког факултета.³⁴⁾ Јово Љепава је студирао на Московском универзитету. Из доступне грађе се види да је Ље-

²⁸⁾ В. Г. Карасев, *И. Х. Пичета...*, 135—149.

²⁹⁾ АВПР, ПК, 1870, д. 2332, Копия с донесения А. Н. Кудрявцева к директору Азиатского департамента МИД, Сараево, 17/29 декабря 1869, л. 6'.

³⁰⁾ *Ленинградский государственный исторический архив (ЛГИА)* ф 14, оп 5, д. 4337, л. 1.

³¹⁾ В. Г. Карасев, *Сербский демократ Живоин Жуёвич. Публицистическая деятельность в России в 60-х годах XIX в.*, Москва, 1974, 62.

³²⁾ АВПР, ф. Славянский стол, д. 11759, л. 1.

³³⁾ АВПР, ф. Славянский стол, д. 11759, л. 16—16'; В. Н. Кондратьева, *Русская помощь...*, 233.

³⁴⁾ ЛГИА, ф. 14, оп. 50, д. 433, л. 1.

пава имао добре односе са српским митрополитом Михајлом, који је у марту 1871. године писао Стремоухову, представљајући Љепаву као вриједног и поштеног човјека који заслужује да му се испуни, нама непозната, молба.³⁵⁾

Изненада, у рано прољеће 1872. године, Дреч, Филиповић и Љепава напустили су студије и затражили да се врате у домовину. Журба којом су то учинили изазвала је узнемиреност и код самог Стремоухова, који се одмах обратио вицеконзулу у Мостару, Славољубову, обавијестивши га да су се ова тројица младића упутили у Херцеговину и изразивши сумњу да су они из Русије кренули »са искључиво политичким циљем.« Имајући у виду узнемиреност духова у Херцеговини, Стремоухов је савјетовао Славољубову да строго мотри на њихово понашање и да им у случају потребе савјетује да буду опрезни.³⁶⁾ Из одговора Славољубова види се да су Дреч и Љепава стигли у Мостар 11/23. маја 1872, док се Филиповић упутио у Сарајево. Из истог извјештаја се види да се Дреч одмах по доласку у Мостар показао што је напустио студије, пошто је изјавио да би желио да иде у Цариград да заврши медицину и да се врати у Мостар. Љепава је тражио да буде учитељ у житомислићкој школи. Славољубов, који је с њима контактирао, настојао их је убједити да би морали избјегавати подозрење турских власти. Примирјетио је да су ова двојица младића увијек ишли заједно, али да је на сва питања вицеконзула одговарао само Дреч. Стекао је утисак да би нешто више података добио од Љепаве. Очито је да је Славољубов настојао да сазна праве разлоге њиховог доласка у Мостар и да у томе није успијевао. Међутим, његовој пажњи није промакла промјена у понашању ових младића након повратка у Мостар Станка Радонића, откад је Дреч промијенио своју дуго понављану одлуку о одласку у Цариград. Знао је да је Дреч путовао у Стон и закључио да Дреч и Љепава служе као »оружје г. Радињића за припремање основе овдје предстојећим догађајима.«³⁷⁾ Након повратка Дреча у Мостар, Славољубов је ипак сазнао за праве намјере ове двојице младића. Преко повјерљивих људи дознао је да они припремају устанак у Херцеговини, Босни, а да ће у њему учествовати Војвођани, Молдаво-Власи, Срби и Бугари. У ширењу таквих вијести ангажовао се управо Дреч. Славољубов га је убјеђивао да је дизање устанка у овом тренутку немогуће.³⁸⁾

³⁵⁾ АВПР, ф. Славянский стол, д. 11663, л. 43.

³⁶⁾ Уједињена омладина српска и њено доба 1860—1875. Грађа из совјетских архива, Нови Сад, 1977, док. 130, стр. 256—257.

³⁷⁾ Исто, док. 138, стр. 276—277.

³⁸⁾ Исто, док. 139, стр. 278—279.

Крајем септембра 1872, Славољубов је јављао да је након одласка Радонића успио да умири Љепаву и Дреча и савјетовао им да не шире гласине о устанку. Он се ангажовао да им у Мостару обезбједи посао, пошто су добили препоруку од митрополита Михајла. Црквено-школска општина у Мостару запослила их је као учитеље. Славољубов је сматрао да је њиховим ступањем у школу престао раздор између старије генерације и припадника омладине у школи. Против пријема Љепаве устао је један од старијих учитеља, те се у спор умијешао Славољубов, интервенишући у црквено-школској општини. Готово истовремено са Дречом и Љепавом, у мостарској школи је почео радити и Мостарац Пичета, који је завршио богословију у Србији, а кога је, такођер, препоручио Михајло. Тако се у Мостару нашло неколико сљедбеника Уједињене омладине српске, што је руски вицеконзул сматрао врло позитивним, и то с обзиром на степен обучености младе генерације и њихове спремности да наставе школовање на вишим школама.³⁹⁾

Кад се бура о покушају дизања устанка смирила, руски конзул у Дубровнику коментарисао је извјештај Славољубова око политичке дјелатности Љепаве и Дреча. Јонин је тврдио да су младићи од њега сакрили прави разлог доласка у Мостар. Славољубов је, према Јонину, »сувише примио к срцу њихову судбину«. Погријешно је што је интервенисао за њихов пријем на посао, јер ће се првом приликом у »неопрезности опасних младића« кривица свалити на вицеконзулат, а они прогласити руским агентима.⁴⁰⁾ Тек тада је Јонин разјаснио Стремоухову суштину њиховог доласка. Објаснио је да је познато како је Омладина почетком 1872. године заговарала устанак, а да је званична Србија одбила сарадњу и простор планираног устанка удаљила од своје границе и смјестила у близину Црне Горе. Зато је много младића кренуло ка Црној Гори и почело ступати у везу с ускоцима. То је узнемирило књаза Николу, те је наредио чување границе. Жртва таквог наређења био је Стојан Ковачевић, који је погрешно предат турским властима. Јонин је замјерао Славољубову што није знао да су Дреч и Љепава били позвани од стране припадника Омладине и упућени у Херцеговину. Мисија Омладине, према Јонину, имала је за резултат заоштравање односа између Србије и Црне Горе. Сада, када се све умирило, Дреч и Љепава су остали »без комада хљеба«, али ће првом приликом опет постати агенти Уједињене омладине српске.⁴¹⁾ Занимљива је оцјена Јонина о овој двојници активиста Омладине: »Ја знам Љепаву и Дреча. Први ми се чини поштен младић, други, пак, непоправљиви нихилист, али паметан и са карактером«.

³⁹⁾ Исто, док. 146, стр. 290—291.

⁴⁰⁾ Исто, док. 147, стр. 292.

⁴¹⁾ Исто, 293.

Јонин даље тврди да је Дреча дуго убјеђивао још у Москви да не путује, а да га он није послушао и тако остао без будућности.⁴²⁾

Активност у школи је показао нарочито Дреч, који је саставио први школски програм, који су и представници власти прегледали и чак одобрили уз примједбу да треба увести турски језик.⁴³⁾ Доказа да је ова нова генерација учитеља у Мостару жељела наставу подићи на виши ниво јесте и податак да су они настојали да користе савременија наставна средства, посебно у области изучавања географије. Зна се да је Сафвет-паша 1869. године био у контроли у овој мостарској школи и да је имао низ примједби на начин рада наставника. Тада је обећао да ће у Француској наручити географске карте.⁴⁴⁾ Од тога, изгледа, није било ништа. Зато су се Љепави, Дреч и Ристо Лазаревић обратили Московском славјанском комитету, тражећи да им обезбиједи географске карте, књиге за дјецу и приручнике за учитеље. Разлоге овом обраћању, између осталог, највјероватније треба тражити у чињеници да су обојица лично знали Н. А. Попова, секретара Славјанског комитета у Москви. Зато није чудно што се Попов, 27. јуна 1873. обратио предсједнику Комитета И. П. Корнилову, препоручујући захтјев мостарских учитеља.⁴⁵⁾ На сједници од 29. јуна Комитет је донио одлуку да се удовољи овој молби и да се пошаље карата и књига у вриједности од 20 рубаља.⁴⁶⁾

Међутим, већ од прољећа 1873. године, боравак припадника Уједињене омладине српске у Мостару постао је врло опасан. Против Дреча, Љепаве и Пичете устао је митрополит Прокопије, који је, заједно с аустроугарским конзулом и доктором Бонвичином, почео роварити против учитеља и турским властима Љепаву и Дреча представљати као руске, а Пичету као српског шпијуна. Занимљиво је да је, на ове оптужбе, мутесариф затражио од школе да достави податке о предметима који се предају у школи, колико и који учитељи предају, какви су поданици, гдје су рођени и одакле су дошли за учитеља, као и гдје су школовани, који су смјер обуке имали и из којих фондова

⁴²⁾ Исто. О припремама устанка 1872. године види: В. Н. Кондратјева, *Из историје организацији восстания в Герцеговине в 1872 году* (по руским архивним материјалом), Ученые записки Института славяноведения АН СССР, л. XXVIII, Москва, 1964, В. Г. Карасев, *К вопросу об участии русских и сербских революционеров в подготовке восстания в начале 70-х годов XIX в.*, Ученые записки Института славяноведения АН СССР, т. XXX, Москва, 1966.

⁴³⁾ Уједињена омладина српска и њено доба..., док. 146, стр. 291

⁴⁴⁾ АВПР, ПК, 1869, д. 2055, Н. А. Иларинов — Е. Е. Стаалу, Мостар, 15. августа 1869, л. 42.

⁴⁵⁾ ЛГИА, ф. 400, оп. I, ед. хр. 8, л. 48—48'.

⁴⁶⁾ Исто, л. 48'.

добивају плату. Овакав захтјев званичних власти уплашио је иначе неповјерљивог Славољубова. Он се плашио да османске власти не оптуже учитеље за руску пропаганду и шпијунажу. Зато је одмах након тајне доставе из црквено-школске општине о захтјевима власти, Игњатјеву послао шифровани телеграм, у коме га моли да му дозволи да отпутује у Сарајево на консултацију са Кудрјавцевом.⁴⁷⁾

Ђ. Филиповић, Ј. Дреч и Ј. Љепава представљају врло занимљиве личности. Њихова активност, поготово идејна припадност, још увијек нису довољно разјашњене. На основу до сада познатих докумената могло би се закључити да су они идејно били врло блиски погледима Светозара Марковића и да је њихова социјалистичка оријентација била један од разлога удаљавања из Мостара.⁴⁸⁾

Пред устанак у Босни и Херцеговини, руски конзули су процјењивали да су сви омладинци школовани у Русији ватрени поборници Уједињене омладине српске и да су сви нихилисти.⁴⁹⁾ Дреч, Љепава, Филиповић, Пелагић и неки други активно су учествовали у устанку. Активност Пелагића је код нас истражена, док је дјелатност осталих »руских ђака« остала недовољно позната. Ђорђе Филиповић је једно вријеме важио за главног вођу устанка Љубибратићевог правца.⁵⁰⁾ Дреч и Љепава су били у вези с Црном Гором, односно руским црвеним крстом и славјанским комитетима.⁵¹⁾ Упркос томе, до краја устанка и цијеле источне кризе они нису могли успоставити присније односе с руским конзулом А. С. Јонином, који, као званични руски представник, није прихватио идеје Омладине, строго се држећи налога из Петербурга и става званичне Црне Горе.⁵²⁾

На основу до сада изложеног може се закључити да је Русија након пораза у кримском рату одлучила да промијени свој однос према балканским Словенима, који су живјели у оквирима Османске Империје. Полазећи од православља као

⁴⁷⁾ Уједињена омладина српска и њено доба..., док. 159, стр. 306—308.

⁴⁸⁾ О политичкој дјелатности Јове Љепаве у Мостару након аустроугарске окупације Босне и Херцеговине види: Божо Маџар, *Покрет Срба Босне и Херцеговине за вјерско-просвјетну самоуправу*, Сарајево, 1982, 36—37, 96, 103—108.

⁴⁹⁾ В. Н. Кондратјева, *Русская помощь...*, 273, В. Г. Карасев, *Сербский демократ Жевочин Жуџвич...*, 62, *Уједињена омладина српска и њено доба...*, док. 147, стр. 293.

⁵⁰⁾ Према писању стране штампе, на косјеревској главарској скупштини под јесен 1875. године. Ђорђе Филиповић је био изабран за »политичког вођу« устанка у Херцеговини (Санкт-Петербуржские ведомости, № 231, 31 августа (12 гентября / 1875).

⁵¹⁾ Аф. Васильев, *Среди народных страданий*, Петроград 1905, II, 42, 91—92.

⁵²⁾ Исто, 94—96.

основног ослободилаца у свом дјеловању на овом простору, руска влада и цар су одлучили да свој утицај шире у области просвјете. Поред помагања цркава, манастира и школа црквеним и школским књигама и финансирања једног броја школа, Русија је прихватила на школовање извјестан број одабраних младића из балканске Турске и упутила их у богословске и друге школе. Циљ је био да се они након завршетка школовања врате у своје земље и да поред општепросветне функције појачају руски утицај у овим срединама.

Акцију отпремања ученика и студената из Босне и Херцеговине у Русију водили су руски конзулати у Сарајеву и Мостару, славјански комитети преко својих повјереника М. Ф. Раевског и митрополита Михајла, као и Министарство иностраних послова и Синод. На тај начин, из Босне и Херцеговине је у трећој четвртини XIX вијека било упућено тридесетак младића. Они су се школовали у богословијама широм Русије, као и на универзитетима у Москви, Петербургу, Кијеву и Одеси. Већина их није завршила школовање. Неки од њих су помрли, неки напустили школовање, поженили се и остали у Русији. Изузетак је био Јован Пичета, који је направио красну каријеру након завршетка школовања у Одеси и Кијеву. Највећи број студената је напустило школовање. Мали број студената руских универзитета се вратио у Босну и Херцеговину. Поред Васе Пелагића, почетком осме деценије прошлог вијека то су учинили Јово Дреч, Јово Љепава и Ђорђе Филиповић. Дубљим истраживањем долази се до закључка да су они то учинили из политичких разлога. За вријеме школовања они су прихватили социјалистичке идеје и били блиски сарадници Уједињене омладине српске, Светозара Марковића и Живојина Жујовића. У Босну и Херцеговину их је вратила мисао о потреби дизања општег устанка против османске власти. Сва четворица су активно учествовали у устанку 1875—1878. и нису раскидали своје везе с Русијом, односно руском емиграцијом у Европи.

SUMMARY

SENDING PUPILS AND STUDENTS FROM BOSNIA AND HERZEGOVINA TO SCHOOLS IN RUSSIA FROM THE FIFTIES TO THE SEVENTIES IN 19TH CENTURY

On the basis of documents from Soviet archives the author clarified the problem of education of the young people from Bosnia and Herzegovina at Russian schools and universities. After its defeat in the Crimean War (1853—1856), within the framework of making concepts of its new Eastern policy, Russia made a plan of accepting a number of pupils and students from the Southern Slavic countries under the Osmanli rule. This plan was a complement to the widely conceived plan about the widening of Russia's influence among the Balcanic Slavs, which also included widening of a net of Russian consulates, supporting of churches, monasteries and schools in religious matters, in books et al, as well as of a financial support, of building of Greek Orthodox schools and churches. Only the members of Greek Orthodox Church were taken for the education in Russia with the purpose of coming back to their respective countries afterwards.

The action of sending the pupils and students from Bosnia and Herzegovina into Russia was carried out by the Russian consuls in Sarajevo and Mostar, Slavic Committees in Moscow and Peterbourg via the caretaker of the Russian Church at the Emassy in Viena M. F. Raevski and the Serbian Metropolitan Mihajlo, as well as by the Ministry of Foreign Affairs and the Synod. During the third quarter of the 19th century about thirty pupils and students from Bosnia and Herzegovina were sent to schools in Russia. They received education at theological seminaries throughout Russia and at the Universities of Moscow, Peterbourg, Kiev and Odessa. Most of the students did not complete their studies. Some died in Russia or had to come back because of illness. Some of them got married and remained to live there. The most prominent career was made by Jovo Pičeta who later became a rector (vice-chancellor) of Vitebsk and then of the Poltava theological seminary. The majority of students quit their education, but did not return to Bosnia and Herzegovina. In 1872 a large number of students quit their education in Russia and joined the preparations for the uprising in Bosnia and Herzegovina. The most prominent among them were Đorđe Filipović, Jovo Dreč and Jovo Ljepava. All of them were under the influence of Ujedinjena omladina srpska (United Serbian Youth) and the ideas of Živojin Žujović and Svetozar Marković.